

Skæve hverdagsliv

Stine Svendsen-Tune

Et studie med tilknytning til forskningsprojektet
Det Kvalificerede Hverdagsliv,
som er finansieret af Socialministeriet

Skæve hverdagsliv

Af Stine Svendsen-Tune

ISBN: 87-8835-677-5

© 2002: Forfatteren og Aalborg Universitetsforlag

Trykning: speciale-trykkeriet Viborg A/S

Omslag: Rikke Rasmussen

Layout: Lone Sørensen

Udgiver:

Aalborg Universitetsforlag

Niels Jernes Vej 6B

9220 Aalborg Øst

Tlf.: 9635 7140 - Fax: 9635 0076

e-mail: aauf@forlag.auc.dk

<http://www.forlag.auc.dk>

Forsideillustration af Dorthe Kildedal Nielsen

Indholdsfortegnelse:

FORORD	7
INTRODUKTION	9
KAPITEL 1. HVERDAGSLIV OG HVERDAGSLIVSFORSKNING	17
HVERDAGSLIVSFORSKNING	20
HJEMLØSES HVERDAGSLIV	23
KAPITEL 2. METODISKE REFLEKSIONER	27
DEN FREMMEDE	28
ET CASESTUDIE	29
FYSISKE RAMMER	31
ACCEPT	32
DELTAGELSE I AKTIVITETER	35
GENSIDIG PÅVIRKNING	37
SANDT ELLER FALSK?	38
DE PROFESSIONELLE	40
KAPITEL 3. OPGANGSFÆLLESSKABET	43
DET FØRSTE MØDE	44
BEBOERNE	45
FYSISKE BETINGELSER	47
DE SOCIALE VICEVÆRTER	48
HVERDAGSLIVET I EGEN BOLIG	49
FÆLLESAREALERNE	53
AKTIVITETER I FÆLLESSTUEN	54
SÆRLIGE OMSTÆNDIGHEDER	58
KAPITEL 4. BEBOERNES INTERNE RELATIONER	59
ETNETVÆRK	62
POSITIONER I NETVÆRKET	65
POSITION OG PLACERING	70
STRATEGISKE AKTIVITETER	71
KAPITEL 5. RUSMIDLER	75
SAMVÆR PRÆGET AF MISBRUG	76
STÆRKE OG SVAGE MISBRUGERE	78
TÆSKEHOLD OG UTRYGHED	79
USIKKERHEDEN BREDER SIG	81
POLITIET	83

KAPITEL 6. FORANDRINGER I HVERDAGSLIVET.....	85
NYE BOTILBUD	85
FRIVILLIG SOCIAL AKTIVERING	86
DE SOCIALE VICEVÆRTER	87
DE FYSISKE FORHOLD	88
LITTERATUR	89
FORSKNINGSPROJEKTET "DET KVALIFICEREDE HVERDAGSLIV"	93

FORORD

Hverdagslivet åbner for et nærmest uendeligt antal sanseindtryk og oplevelser, men vi lægger ikke mærke til dem alle. I de kendte omgivelser lægger vi kun mærke til det, der forekommer betydningsfuldt. Alt andet sorteres fra. Med andre ord: Når vi tillægger noget betydning, gør vi samtidig noget andet betydningsløst. Når vi oplever noget, gør vi noget andet til ikke-oplevelse. Når vi fravælger sanseindtryk og sorterer begivenheder væk, gør vi dem upåagtede. De daglige vaner og rutiner er blot nogle af de måder, hvorpå vi fortolker nogle indtryk og begivenheder som relevante og andre som irrelevante. Sagt på en anden måde: gennem en anticiperende selektion sorteres potentielle oplevelser fra, så vi kan klare dagen og vejen uden at blive overvældet af alle mulige indtryk.

Når en forsker gør sin entré i et forskningsfelt, sker der imidlertid noget helt andet. Her gælder ingen rutiner, og de sædvanlige måder at forholde sig til den kendte omverden bliver underkastet et kritisk blik. Forskerens job er nemlig at lægge mærke til alle begivenheder i forskningsfeltet. Hun må være åben overfor alt det, der sker. Hun må ikke sortere indtryk fra, sådan som hun plejer, når hun befinder sig i de kendte omgivelser. Hun er en fremmed, som skal fortolke de ukendte betydninger af de aktiviteter, relationer og processer, der er i gang. Forskeren må så at sige lade sig overvælde af usorterede indtryk, samtidig med at hun må forholde sig skeptisk og kritisk til de måder, hun opfatter sit sædvanlige hverdagsliv på. I begyndelsen er forskningsfeltet derfor nærmest umuligt at overskue. Det er ikke bare pr. definition ukendt, i lang tid fremtræder det også som forvirrende og usammenhængende. Alting flyder.

Det er en af grundene til, at kvalitativ forskning er mere tidskrævende, end man umiddelbart skulle tro. Det er først efter nogen tid - somme tider lang tid - det bliver muligt for forskeren at skimte nogle mønstre af aktiviteter og begivenheder. Når hun bliver opmærksom på disse mønstre, bliver hun også bedre i stand til at fortolke og forstå de måder, hvorpå mennesker skaber helhed og mening i hverdagslivet, sammen og hver for sig. Hermed er ikke sagt, at alt er blevet beskrevet. Forskeren har netop udvalgt de mønstre af håndteringer og begivenheder, hun fortolker som betydningsfulde, og hun har konstrueret sin forståelse ud fra dem.

Det er sådanne mønstre af håndteringer og betydninger, Stine Svendsen-Tune har beskrevet på de følgende sider. Hun har opholdt sig tilstrækkelig lang tid blandt hjemløse til at få en forståelse for deres hverdagsliv, dels i Opgangsfæl-

lesskabet, dels i to projekter for frivillig social aktivering. Alt i alt har hun kastet sig ud i en årelang deltagerobservation og har samlet et helt unikt materiale til beskrivelse af hjemløses hverdagsliv. Det er Opgangsfællesskabet, der er emnet for denne bog, mens den frivillige sociale aktivering beskrives i anden sammenhæng.

Stine Svendsen-Tunes forskning er en del af forsknings- og udviklingsprojektet "Det kvalificerede hverdagsliv". Det består af tre projekter, nemlig for det første Kristeligt Studenter Settlement som er en frivillig social organisation, der har sat en række projekter i gang for usædvanlige og udstødte mennesker, bl.a. Sidegaden på Vesterbro i København. For det andet "Brobyggerselskabet - de udstødte" som er en knopskydning på Socialforvaltningen i Aalborg Kommune, og som formidler kontakten mellem kommunen og de projekter, som de frivillige sociale organisationer i Aalborg sætter i gang for hjemløse i Aalborg. For det tredje forskningsprojektet på Aalborg Universitet, der siden 1997 har udgivet artikler og bøger om hverdagslivet blandt udstødte og usædvanlige mennesker i Aalborg og København (se listen over udgivelser bagest i bogen). Socialministeriet har finansieret "Det kvalificerede hverdagsliv" i perioden 1997 - 2003.

De tre projekter har i årenes løb udviklet et tæt og godt samarbejde. Nærværende undersøgelse er et resultat af samarbejdet mellem Aalborg Universitet og Brobyggerselskabet. Det skal nævnes, at forskerne - dvs. i de sidste par år Stine og undertegnede - ud over interviews og deltagerobservation i væresteder, varmetuer og sociale boformer også har deltaget i de såkaldte frontmøder, der afholdes mellem Brobyggerselskabet og de frivillige sociale organisationer ca. 1 gang om måneden. Deltagelsen i disse møder har været en vigtig kilde til viden om hjemløses hverdagsliv i Aalborg. En stor tak, både til de frivillige sociale organisationer og Brobyggerselskabet for den venlige imødekommenhed og store interesse vi har mødt undervejs.

Birte Bech-Jørgensen
Professor

Introduktion

Fra politisk side har der igennem de seneste år været en stigende opmærksomhed på mennesker, som er socialt udstødte. I 1991 besluttede Folketinget eksempelvis, at man ville yde en særlig indsats i forhold til socialt udstødte mennesker. I den forbindelse blev 15M¹ - og senere 50M eller Storbypuljen² - oprettet med henblik på at yde støtte til projekter for disse mennesker. Men spørgsmålet er, hvem de socialt udstødte i virkeligheden er?

Svaret afhænger i høj grad af, hvem der benytter begrebet og i hvilken forbindelse. I debatten om udstødte grupper har der været problemer med at afgrænse og definere de socialt udstødte personer. I forbindelse med amternes og kommunernes temaplanlægning omkring socialt og truede grupper i 1993 blev følgende definition af udstødte benyttet: *"At de i kraft af langvarig psykisk sygdom, misbrug el. lign. isolerer sig i forhold til det omgivende samfund. At de har en manglende erkendelse af problemernes omfang og karakter og derfor afviser behandling. At de har en stærkt afvigende adfærd med konflikter, kriminalitet og lign. At omgivelserne undgår dem - eller afviser kontakt - og fastholder dem i en næsten isoleret total isolation"*(Bømler 2000:80-81). Fridberg mener, at gruppen af udstødte mennesker dækker over mennesker med forskellige og sammensatte psyko-sociale problemer som sindslidende, narkomaner, alkoholikere, hjemløse, gadebørn, prostituerede, flygtninge, indvandrere og psykisk udviklingshæmmede. Kort sagt: mennesker der i mere end en forbigående periode er ude af stand til at forsørge sig selv og sørge for sig selv på en, for samfundet eller den enkelte, acceptabel måde (Fridberg 1992).

¹ Den 7. marts 1991 var de sindslidendes vilkår til debat i Folketinget, og der blev vedtaget en psykiatridagsorden, hvor regeringen på Socialministeriets område blev pålagt at opfordre amter og kommuner til at forstærke udbygningen på opfølgende foranstaltninger for psykiatriske patienter, at nedsætte en "følgegruppe for socialpsykiatri" af praktikere, brugere, pårørende og embedsmænd, samt afgive en årlig rapport om de udbyggende foranstaltninger. Der blev afsat 15 mio. kr. pr. år fra 1991 til udbygningen af tilbud til "ikke indlagte psykiatriske patienter." 15M puljen fungerede i perioden 1991-94 (Hegland 1998:9-10).

² Storbypuljen blev etableret i forbindelse med en debat i Folketinget i 1992, hvor den daværende regering via en dagsorden blev pålagt - sammen med amter og kommuner - at udvikle boformer, væresteder, aktivitetstilbud, opsøgende arbejde samt støtte- og kontaktpersonordning for socialt udstødte personer, herunder personer med sindslidelser og misbrugsproblemer. For 1993 blev der afsat 50 mio. kr. og i de to følgende år blev det hævet til 70 mio. kr. (Hegland 1998:11-12). Efterfølgende kom der en forlængelse på yderligere tre år frem til 1999.

Socialministeriet anslår, at der på landsbasis er 50.000 socialt udstødte og truede, som har behov for en særlig social indsats (Sociale Tendenser 1999:60). Dette tal hersker der dog nogen usikkerhed omkring, da det er yderst vanskeligt at definere og afgrænse målgruppen. Uanset hvor mange socialt udstødte, de forskellige instanser arbejder med, er der enighed om, at disse mennesker ikke er blot én gruppe med fælles problemer. Socialministeriet har forsøgt at inddеле gruppen i forskellige kategorier: ensomhed, misbrugsproblemer, boligrelaterede problemer, sindslidende, kriminalitet, prostitution, rodløse børn og unge samt andre problemer. Ministeriet regner med, at der er ca. 13.000 stofmisbrugere, ca. 11.000 hjemløse og ca. 30.000 sindslidende med behov for særlig social indsats. Ministeriets tal viser, at langt de fleste udstødte er personer med et misbrug og/eller sindslidelser. Bømler gør i den forbindelse opmærksom på, at der gerne er overlapninger mellem problemerne. Hvis en person har en sindslidelse, kan det give anledning til et misbrug, som igen kan resultere i kriminalitet og dernæst også boligproblemer (Bømler 2000). Jeg vil i denne bog udelukkende beskæftige mig med socialt udstødte, hvis hverdagsliv også er præget af hjemløshed.

Viden om hjemløshed

Der findes ingen generelt accepteret definition på hjemløshed. Begrebet kan siges at være flydende. Bedst som man tror, at man kan definere begrebet, viser der sig elementer eller personer, som ikke er taget højde for. Järvinen pointerer, at alle definitioner på hjemløshed er udtryk for sociale konstruktioner. Der findes ingen naturlige eller selvfølgelige måder at definere hjemløshed på. Hun påpeger, at hjemløshed kan betragtes som et socialt felt, der er åbent for analyser, som hverken er entydige eller indlysende (Järvinen 1992).

Overordnet kan der tales om to forståelser af og definitioner på hjemløshed. Den første tilgang fokuserer overvejende på nuværende boforhold eller mangel på samme. Caswell og Schultz har gennemgået den eksisterende danske forskning af hjemløshed og skriver i den forbindelse, at forskningen er kendetegnet ved en forståelse af hjemløshed udfra kriteriet "systemkontakt", hvad enten det er en §94 boform³, et psykiatrisk tilbud eller et værested (Caswell & Schultz 2001:46).

Den Sociale Ankestyrelse udarbejder årstatistikker over antal brugere af botilbud efter Servicelovens §94. Den seneste rapport viser, at der den 1. januar

³ En §94 boform, er et midlertidigt botilbud til personer med særlige sociale problemer, som har brug for en seng og omsorg samt evt. anden form for social støtte. Typiske §94 botilbud er herberger og forsorgshjem, men det dækker også over en vifte af bo og aktivitetstilbud med tilknytning til institutionen, fx udslusningsboliger.

2000 var indskrevet 2.440 personer på en §94 boform⁴. I løbet af år 2000 var der 16.338 indskrivninger og 15.738 udskrivninger. Disse tal dækker over, at en stor del af brugerne ind- og udskrives flere gange i løbet af året, ligesom opholdene er af forskellig varighed. 7.365 forskellige personer boede i kortere eller længere tid på en §94-boform i løbet af år 2000. 4.652 personer var indskrevet én gang, 1.218 personer var indskrevet to gange, og 1.495 personer var indskrevet mindst tre gange i løbet af året. Opholdene i de enkelte amter mv. varede i gennemsnit 53 dage i 2000. Dette dækker imidlertid over en stor spredning. 24 pct. af de registrerede ophold var af endags varighed, og 29 pct. varede et sted mellem 2-30 dage. 116 pct. af tilfældene er der registreret ophold af mere end 120 dages varighed. Heraf har 903 personer haft fast ophold på en §94-boform hele året. Opgøres de samlede ophold i stedet for den enkelte bruger, øges den gennemsnitlige opholdsvarighed markant til 135 dage. Dette kan være ophold på en eller flere boformer og i samme eller forskellige amtskommuner. 3.048 personer, svarende til 41 pct. af brugerne, benyttede boformerne i 120 dage eller derover. Heraf opholdt 1.117 personer (15 pct.) sig på en §94-boform hele året. Kun 299 personer (4 pct.) har alene været registreret for ophold af en varighed på én dag. Det er ikke sådan, at der findes flere indskrevne i årets kolde måneder, hvilket kunne støtte myten om §94 brugerne som "frie fugle", der i de varme måneder går på landevejen. Det forholder sig derimod således, at antallet af indskrivninger varierer meget lidt over et år, hvilket indikerer, at der er tale om personer med tunge sociale problemer. Af de indskrevne beboere var 74% mænd og 26 % kvinder, og gennemsnitsalderen var 39 år. Det er dog ikke alle hjemløse, som opsøger et §94 tilbud. I 1999 anmodede den Sociale Ankestyrelse samtlige af landets kommuner om at give et skøn over antallet af hjemløse, som ikke opholdt sig på en §94 boform. De nåede frem til, at det drejede sig om ca. 1.500 personer, der skulle inkluderes i antallet af hjemløse (<http://www.dsa.dk/analyse>).

Kjær Jensen tager også udgangspunkt i boligsituationen, men påpeger at det ikke er tilstrækkeligt at undersøge, hvor mange der reelt er uden bolig, hvis man ønsker et overblik over antal hjemløse. De mennesker, som har en bolig, men ikke opfatter deres bolig som et sikkert og trygt sted at opholde sig og derfor i perioder opsøger en §94 boform, skal også inkluderes som værende hjemløse (Kjær Jensen 1995:11). Han mener, at hjemløshed derfor bør referere til mennesker, som ikke har en bolig, samt mennesker, som af forskellige årsager ikke magter eller kan holde ud at bruge den nuværende bolig som et hjem. Det frem-

⁴ Opgørelsen er baseret på oplysninger fra amtskommunerne, Københavns og Frederiksberg kommune samt enkelte selvejende institutioner på grundlag af boformernes elektroniske registrering af ind- og udskrivninger. Der er indberetninger fra 66 §94 boformer, og de er indsendt til Ankestyrelsen d. 10. november 2001 (<http://www.dsa.dk>).

hæves, at før en person kan tage en bolig til sig som et hjem, skal pågældende have en følelse af mentalt og socialt at høre til i boligen.

Disse forståelser og definitioner gør det ikke lettere at afgrænse, hvor mange der reelt er hjemløse. Kristensen har dog foretaget et forsøg og mener, at der i Danmark findes 2-3.000 personer, som er uden bolig. Denne gruppe skulle være kendetegnet ved i en kortere eller en længere periode ikke at have haft en bolig. Derudover har denne gruppe problemer med alkohol og stoffer, ligesom de pågældende ofte har en psykiatrisk diagnose. Medregnes endvidere personer som har en bolig, men ikke betragter den som deres hjem, mener han, at der kan være tale om op til 6-7.000 hjemløse i Danmark (Avramov 1999:358).

En anden forståelse af hjemløshed tager udgangspunkt i personers manglende evne eller mulighed for at opretholde tilværelsen i overensstemmelse med, hvad der i almindelighed anses som værende normalt. Denne tilgang betoner de kulturelle og menneskelige karakteristika, som hjemløse udviser. Dette kunne eksempelvis være en adfærd præget af misbrug, kriminalitet eller anden afvigende livsstil og/eller bristede relationer til det omgivende samfund. Jørgensen betragter hjemløshed som en tilstand af afsondrethed fra samfundet, der er karakteriseret ved mangel på eller udtynding af de følelsesmæssige bånd, som knytter det enkelte menneske til et netværk af forbundne sociale strukturer. Han afgrænser hjemløshed således: *"Det forhold, at man er hjemløs, betyder ikke nødvendigvis, at man er uden tag over hovedet men derimod, at man er uden stabilt hjem med dertil hørende familieliv, arbejde og i det hele taget et udbygget socialt netværk"* (Jørgensen 1988:1499). Dertil pointerer forstanderen for Mændenes hjem i København, at der i dag er flere hjemløse end tidligere, som også har et stofmisbrug. Han mener, at dette kan skyldes, at stofmisbrug og den medfølgende livsstil i sig selv resulterer i større risiko for brud med sociale netværk og relationer (Olsen 1998).

De svageste blandt hjemløse er personer, som både har et stofmisbrug og en psykiatrisk diagnose, og en hverdag, der er præget af en stor sygdoms- og dødsrisiko, og desuden af kriminalitet. De er uønskede i det psykiatriske system på grund af misbruget, og i misbrugsinstitutioner kan de ikke opholde sig grundet den psykiatriske lidelse. Psykotiske personer med et stofmisbrug er særligt vanskelige og ressourcekrævende, da deres sociale funktionsniveau er lavt og meget skrøbeligt (Jessen-Petersen 1998 samt oplæg på Socialministeriets nationale konference "Socialt udstødte og truede grupper," 2000).

I forlængelse af dette skriver Brandt, at hjemløse har for lidt - eller helt mangler det, der for de fleste mennesker betragtes som basale livsfornødenheder. Det kommer til udtryk ved mangel på en stabil bolig, manglende evne til at admini-

strere sine indtægter, udstilling af sin person i defekt, nedslidt eller ødelagt tøj og usoigneret tilstand, ved tiggeri og ved adfærd, som på anden måde er knyttet til fattigdom og misbrug af forskellige rusmidler, og som medvirker til socialt forfald (Brandt 1996). Brandt mener, at det er ærgerligt, at begrebet "hjemløs" i de fleste tilfælde kan forstås på en måde, der henviser til en person uden bolig. I stedet mener han, at hjemløshed også bør referere til situationer, hvor personer føler sig fremmede overfor samfundets alment accepterede normer og regler. En hjemløs er altså ifølge Brandt en person, som ikke er i stand til - eller ikke ønsker, at efterleve reglerne for, hvad der betragtes som normalt i det omgivende samfund. Derfor må disse personer leve med, at "normalsamfundet" ser skævt til dem og mistænkeliggør dem og deres leveformer. Hvis de grupper, som i dag bliver betegnet som socialt udstødte, i stedet blev anset som hjemløse i denne brede forståelse af ordet, "*ville den sociale elendighed, de fysiske og psykiske lidelser, misbrug af rusmidler og afvigende adfærd blive opfattet som et symptom. Det er ikke i disse synlige defekter man finder årsagen til udstødheden*" (Brandt 1997:170-172).

Der findes altså ikke nogle alment accepterede og brugte definitioner af begrebet hjemløshed. De forskellige tilgange og definitioner udtrykker kulturelle, historiske og sociale forståelser af samme begreb og fænomen. Alle er dog enige om, at livet som hjemløs har nogle alvorlige konsekvenser - både fysisk, psykisk, socialt og helbredsmæssigt. Mange af de eksisterende danske undersøgelser om hjemløshed er karakteriseret ved, at fokus er rettet mod de hjemløses psykiatriske diagnoser, deres misbrug af stoffer, alkohol og medicin, de fysiske og psykosociale forhold (Brandt 1992, Fridberg 1992, Jeppesen 1992, Järvinen 1993, Brandt 1996, Kjær Jensen 1995 og Stax 1999). Den eksisterende viden om hjemløshed har og har haft stor betydning for at forstå de hjemløses situation og dermed at kunne tilrettelægge en social indsats, der tilgodeser deres behov.

Alternative botilbud

I december 1992 blev den daværende regering af Folketinget pålagt, at der skulle gøres en særlig indsats for at tilbyde hjemløse og socialt udstødte alternative botilbud. Daværende botilbud og boformer havde ikke ført til en succesfuld integration⁵. Folketingets ønske var, at de nye botilbud skulle fungere som varige botilbud for hjemløse - herunder hjemløse med psykiske lidelser og misbrugsproblemer. De nye botilbud er ikke alene beregnet på personer, som reelt er boligløse. Målgruppen er ligeledes personer, som har en bolig, men som ikke

⁵ Det førte blandt andet til oprettelsen af 50M puljen, også betegnet Storbypuljen. Se evt. fodnote 2 eller Hegland 1998 for yderligere information om denne.